

נתקבלו במערכת

מצור דבש. דפים בפרשת שבוע על חמישה חומשי תורה. פירושים, סיפורים וחידונים. צורי קטן. נריה, תשע"ג. תשסד עמ'. (0545-997425)

שנים רבות שימש אחי הרב צוראל כרב בית הספר ביישוב טלמון הסמוך ליישוב נריה, שניהם בגוש 'דולב-טלמונים' שבמערב בנימין, נוסף לתפקידיו החינוכיים האחרים. בין שאר פעולותיו התורניות והחינוכיות בביה"ס בטלמון הוא הקפיד להכין לקראת כל ערב-שבת דף פרשת שבוע לתלמידי בית הספר ולהוריהם, ובו פירושים, סיפורים, חידונים, תזכורות הלכתיות קצרות הקשורות למנהגי השבת או המועד המתקרב, ועוד. לפני מספר חודשים חָבְרו להם הפופולאריות של הדפים האלו בבית משפחות תלמידי ביה"ס בטלמון, עם הרצון לשמח את אמנו שתח' לקראת יום הולדתה התשעים עמוש"א, ושני גורמים אלו הביאו אותו לעמול ולסדר ולערוך ולתקן ולהשלים, למלא את דפי פרשות שבועות-החופש להם לא הוכנו 'דב"ש' לתלמידי ביה"ס, ולדאוג לעימוד מקצועי באותיות נאות ומרווחות, להדפסה איכותית ולכריכה אומנותית. כך יצא לאור הספר 'מצור דבש' נאה מבפנים ומבחוץ, מלא וגדוש בכל 764 עמודיו בחומרים וסיפורים וחידונים משמחי לב ומאחדי-משפחה ומרגיעי-מתחים, בדיוק מה שדרוש ברוב בתי ישראל כדי למלא את המחצית השנייה של סעודות השבת... כל פרשה זוכה לפחות ל'דף' אחד, וכמה פרשות זוכות לשניים, שלושה ואף ארבעה וחמישה 'דפים' שונים זה מזה - שהרי 'הכל תלוי במזל, ואפילו ספר תורה שבהיכל'... השאלות שבחידונים שבסוף כל 'דף' מחולקות לרמות - קלות, בינוניות וקשות, וחלקן חידוני א"ב החביבים ביותר על הילדים (בדוק ומנסה...). בסוף כל חומש נוסף מדור ובו התשובות והפתרונות לחידונים השבועיים, והדברים מאירים ושמחים. כך למשל ב'דף' שמות [ה] פותח המחבר בכותרת 'שפת סתרים', והוא מסביר את ה'קוד' המיוחד 'פקוד פקדתי' שבו השתמש משה, 'קוד הגאולה', שהיה סימן סתר שעבר מפה לאוזן בין זקני ישראל מאז השתמש בו יוסף בסוף ספר בראשית. בהמשך עוסק המחבר בלשונות הסתרים המצויות לעיתים בתנ"ך, מציין לרמז בא"ת ב"ש שעל פיו מפרש רשב"ם נקודה מסוימת בפרשה שמות (פרק ג פס' טו, יעוי"ש!); מספר לנו על כמה תיבות הכתובות בא"ת ב"ש בספר ירמיהו (שָׁשָׁד=בבל, ועוד), ומסיים באגדה על עבד שלמה המלך שלמד את שפת הסתר של החיות - ונבהל לשמוע את 'נבואת' העופות שקרבה שעתו למות, ולכן החליט לוותר על הידע המיוחד שזה עתה רכש; ללמדך ש'לא כדאי להתעסק בסודות לא לנו', כפי שמסיים הרב צורי בגישה חינוכית ישירה, ברורה, ואף משכנעת...

אי של אפֶּשֶׁר. סיפור חייו של בנימין מינץ. תרס"ג-תשכ"א. חיים שלם, בשיתוף שי מינץ. ירושלים, כרמל, תשע"ג. 559 עמ'. (02-6540578)

ניתן להניח שרבים מוותיקי הקוראים של 'המעין' הכירו אישית את רבי בנימין מינץ, שתפקידיו והגדרותיו האישיות והציבוריות מסוכמים בעמוד הפותח של הספר: 'עיתונאי, סופר, בעל בית דפוס, מו"ל ומנהל עיתון, מזעיק ומציל בימי שואה ותקומה, מנהיג וראש תנועת 'פועלי אגודת ישראל', מדינאי, חבר כנסת, סגן יו"ר הכנסת ושר, אוהב התורה, העם והארץ, אבי ההתיישבות החרדית, חבר, רַע ואיש משפחה, חסיד ואיש חסד'. נדמה שתארים

אלו מספיקים כדי לתאר קבוצה של אנשים ולא אדם אחד, שאף נפטר לבית עולמו בגיל צעיר יחסית - 58; אולם כשרונותיו המגוונים, לבו הרחב, פקחותו המיוחדת, חריצותו היוצאת מן הכלל, דעותיו העצמאיות, כושר הארגון הנפלא שלו ועוד ועוד, דחפו אדם זה לפעול במרץ בלתי רגיל, בארץ ובתפוצות, עד יומו האחרון ממש, ותיאורים אלו ממציים אך מעט ממה שהספיק לעשות בימי חייו. נראה שלשיא פעילותו והשפעתו הגיע בימי השואה, כאשר היה מן הראשונים שהזעיקו את דעת הקהל ואת מנהיגי הציבור בכל העולם היהודי לאסון הנורא שקורה לעם היהודי באירופה, ומהיחידים שניסו לעשות משהו כדי להציל את מה שניתן היה להציל. אך לפני הכל היה חסיד גור נלהב, שהתרגדה הגדולה של חייו, שלא רחוק מן הדעת שאף קיצרה אותם, הייתה שנאלץ היה להתרחק מהאדמו"ר אותו העריץ, לאחר שבאירועים שונים בפעילותו הציבורית לא יכול היה להיות אך ורק חסיד מקבל הוראות...

בארבע עשרה פרקים מתאר חוקר השואה ד"ר חיים שלם, שכבר התוודע במחקריו האחרים לדמות ענקית זו, את קורות חייו של מינץ, מילדותו, לימודיו, פעילותו ונישואיו בפולין, דרך עלייתו ארצה והקמת התנועה (עדיין לא מפלגה!) 'פועלי אגודת ישראל' - שהייתה כעין תנועת-בת של תנועת 'אגודת ישראל' הגדולה, את פעילותו העיתונאית והספרותית הנרחבת (כולל השתתפות ביסוד העיתון 'הצופה' של התנועה המתחרה, ה'מזרחי', למרות שדעותיו האגודאיות היו ידועות לראשי המפלגה!), פעילות ציבורית נמרצת לחיזוק ישוב הארץ מכאן - ודאגה ליהודי הגולה מאידך, וניסיונות שונים לפעילויות הצלה בזמן השואה עצמה. אחריה היה בנימין מינץ מראשי המארגנים והמחזקים את 'שארית הפליטה', סייע לשומרי המצוות שבהם לשמור על ייחודם ועודד אותם לעלות לארץ, ואח"כ היה מהמחזקים של הזרם באגודת ישראל שתמך בפועל בשיתוף פעולה עם הציונות החילונית בהקמת המדינה ומוסדותיה. אפשר לומר שבתקופה הזו לא הייתה כמעט פעילות דתית-ציבורית שלא עברה דרכו, ולא הייתה יוזמה חיובית שלא היה מדוחפיה, תומכיה ומעודדיה.

המתחים שבין התנועה שבראשה עמד, פא"י, לבין תנועת האם אגודת ישראל, הלכו והחריפו, ובשלב מסוים נוצר קרע שר' בנימין מינץ שילם עליו מחיר יקר מאוד: תנועת פא"י החליטה בשנת תש"ד להיכנס לקואליציה ולממשלה של בן גוריון בניגוד לדעת מועצת גדולי התורה, ומאז הוחרם רבי בנימין מינץ ע"י רבים בציבור החרדי, כתבות נאצה נכתבו נגדו אישית ונגד התנועה אותה ייצג, אסיפות מחאה נאספו נגדו והוא אף קיבל איומים על חייו. כמה רבנים ניסו להגן עליו ועל עמדות תנועתו, אך קולם כמעט שלא נשמע. אחד הצעדים הכואבים ביותר מבחינתו הייתה הרחקתו מ'בית החסידים' של גור בת"א, שהוא היה ממקימיו ומגבאיו וממתפלליו הקבועים עשרות שנים. טענות תנועת פא"י שמועצת גדולי התורה של אגודת ישראל איננה מייצגת אותה ואיננה מחייבת אותה, מפני שנבחרו בה רק רבנים בעלי השקפה מסוימת ונמנעו צירופם של אחרים הקרובים אליה בדעותיהם - לא נשמעה, והאש הלכה וגברה... בספר מצוטטים ומובאים צילומים של עשרות מכתבים של רבנים ומנהיגי ציבור של אגודת ישראל שחזקו את ידיו של מינץ בצעד הזה, אך רובם - כצפוי - לא היו מוכנים להסתכן בהזכרת שמם בפומבי וסיכון מעמדם הציבורי. חלק מהמכתבים בוטים וקשים, וחבל שהמחברים הביאו אותם כלשונם; כך למשל בעמ' 447 מצוטט מכתב ששלח למינץ איש ציבור חרדי ידוע, ובו בין השאר התקפה מוחצת ופוגענית נגד תלמיד חכם חשוב ששימש כאחד מראשי מועצת גדולי התורה, ולא היה ראוי לענ"ד לפרסמה.

בחורף תשכ"א לקה מינץ בליבו, ורק אחרי החלמה ממושכת חזר לעבודתו ולפעילותיו הרבות. אולם לקראת תחילת הקיץ חלה שוב, ובחג השבועות תשכ"א כאב פעמיים: גם את מחלתו והגבלותיה, וגם את העובדה שבפעם הראשונה זה ארבעים שנה נמנע ממנו, מחמת המחלוקת העזה, לשהות בחג השבועות בחצר חסידות גור בירושלים... כמה ימים מאוחר יותר נפטר. אופייני לדרכו הוא ששני הנושאים האחרונים בהם עסק היו בקשה משר החינוך להכניס את 'ספר התודעה' של הרב כיטוב לרשימת ספרי הלימוד (למרות שהרב מוקוטובסקי כיטוב עצמו היה יריב חריף של מינץ בכמה נושאים ציבוריים), ובקשה ממנו "ל'משרדו, משרד הדואר, לקדם אדם אחד בעבודה, אדם שלא היה 'מקורב' אליו, אף לא היה שומר מצוות, מינץ לא היה חייב לו שום טובה, אלא פשוט חשב שראוי לנהוג עמו ביושר ובחסד..."

נגעתי בנקודות בודדות מתוך הספר המרתק הזה, שמאיר באור מיוחד לא רק אדם מיוחד - אלא תקופה היסטורית מיוחדת, ואנשים טובים רבים שעסקו בצרכי ציבור באמונה; הרבה מן המובן-מאליו היום בארץ בתחום הדתי והציבורי נעשה בזיעת אפם, בעשר אצבעותיהם, ולעיתים תוך מאבק קשה מבפנים ומבחוץ, ויישר כוחם של המחברים שסביב 'גיבור' הספר האירו באור יקרות גם את דמויותיהם של אלו שפעלו סביבו. עשרות רבות של תמונות מלוות את הספר, ומפתח מפורט של שמות, מקומות ועניינים בסוף הספר מועיל להשיג ממנו תועלת מקסימלית.

ספר יקב אפרים - מכתבי תורה. קובץ ד. מאת יעקב קאפיל שווארץ. ניו יורק, תשע"ג. רסא עמ'. (03-5700276)

ספרים הכוללים 'מכתבי תורה' ותגובות בנושאים שונים פחות מצויים מאשר ספרי חידושים, או פסקי הלכה בנושאים מסוימים, או ספרי שו"ת וכד'. אפשר אם כן להבין מדוע הרב שווארץ, תלמיד חכם, רב קהילה וראש כולל בניו יורק, מצא מקום להדפיס 'התנצלות' בראש כל אחד מארבעת כרכי 'מכתבי התורה' שלו: 'בחיבור של קובץ מכתבים נדרש ממחברו דברי התנצלות מרובים מאלה של חבור אחר. ודאי גם אנוכי שפתי לא אכלא מלהביע התנצלותי, אך היות ופרטי הדברים ידועים ומוכרים לכל באי שערי חבורים כגון זה על כן יהיו נא בעיניכם כאילו הייתי פורטם בכתב'. הכוונה כנראה להקדים תרופה לטענה שיכול אדם לטעון, מדוע חושב המחבר שכל מכתב תורני שהוא כתב לאימי אמור לעניין את כלל ציבור הלומדים והקוראים. אך האמת היא שהמגוון הרחב, הידע המקיף, הנושאים הלא-תמידי מצויים, ואיכות הכתיבה התורנית של הרב שווארץ מצדיקים גם את הדפסת סדרת הספרים הזו, נוסף על ספריו האחרים. על שני הכרכים הראשונים בסדרה שיצאו לאור בתשס"ג-תשס"ד כתבתי בקיצור ב'המעין' תשרי תשס"ו (מו, א) עמ' 87, כך שלישי יצא לאור בשנת תשס"ח, ועתה נדפס הכרך הרביעי ובו נ"א סימנים בנושאים מגוונים ומעניינים.

בסימן ב משיב המחבר לת"ח שכתב הערה על ספר אחר שלו, אך בתחילת דבריו הוא דן בתארים שתיאר אותו רב. הוא כותב שלמד לעשות כן מהרמב"ם, שבראש איגרת תימן הוא מצטט את השבחים שכתבו עליו 'מקצת אחינו אנשי גאולתינו', וכותב שהם 'לפי אהבתם ספרו, ובחסדם וטובם דברו וחברו'; למד ממנו הרב שווארץ 'שאין ראוי לו לאדם להתעלם מן האהבה והחיבה שמראה לו חברו בסיפור שבחיו, ואדרבה ראוי לקבלו ולהודות לו ולברכו על כך, אלא שצריך לידע ולהודיע כי אין בו מכל זה' וכו'. בהמשך בסי' יא הוא מעיר על המהדורה הרביעית של הספר 'קשוטי תורה' של ידידו הרב יעקב קאפל רייניץ כך:

הגמ' בסוטה לומדת שצדיקים אין פושטים ידם בגזל ולכן ממונם חביב להם מכך שלמשה עשו תיבת גומא ולא תיבת עץ, ועל כך העיר הרב רייניץ שבפיקוח נפש עסקינן, ואיך יתכן שחסכון כספי יגרום לקולא בפיקו"נ? משיב על כך הרב שוורץ: הוכחת הגמרא אינה מעצם המעשה, כי יתכן שלא הייתה אפשרות אחרת זמינה לבנות את תיבת משה; הוכחת הגמ' היא מכך שהתורה טרחה לספר את העובדה הזו, וכי מה באה ללמדנו? אלא שמכך שצדיקים יקר בעיניהם גם דבר זול וכו'.

בסי' כח כותב המחבר ל'ידידי הגאון איש אשכולות החכם השלם הרב יצחק שילת שליט"א, ודן עמו (וכנראה בעקבות פגישה ביניהם) בכמה נקודות בדברי הרמב"ם בפרק חלק ובהלכות יסודי התורה. בהמשך הוא תמה על כך שבפרשת קורח משה רבנו שולח את אהרן לעצור את הנגף עם מחתת הקטורת, והרי העושה מצוה כדי לרפא את הגוף כותב עליו הרמב"ם בהל' מזוזה (ה, ד): "שאלו הטפשים לא די להם שבטלו המצוה - אלא שעשו מצוה גדולה שהיא יחוד השם של הקדוש ברוך הוא ואהבתו ועבודתו כאילו הוא קמיע של הניית עצמן, כמו שעלה על לבם הסכל שזהו דבר המהנה בהבלי העולם!" אמנם רש"י כתב שעשה זאת 'על פי הגבורה' - ובכל זאת לא נחה דעתו...

בסימן מב נשאל המחבר אם ראוי למנוע מלקרוא בתורה בציבור מי שעונד טבעת על אצבעו. הוא מאריך בכך שאין בזה בימינו לא איסור 'לא ילבש' - כי כך נוהגים בימינו גברים רבים, ולא 'חוקות הגוים' - כי אין מדובר על נתינת טבעת בשעת החופה אלא רק על נשיאתה, אך כפי שפסק הגר"מ פיינשטיין זצ"ל 'מכוער הדבר ליראי ה'". אמנם מי שהגיע ממקום שבו אין מקפידים על כך אי אפשר להרחיקו, אך גם אין להרחיק את הקנאי שרצה להרחיקו - 'כי הקנאות הבאה בתמימות מבית אבות טובה גדולה היא מביאה לעולם'; אלא שצריך להסביר לקנאי שבמקרה הזה אין קנאותו מוצדקת. בתוך דבריו כותב הרב שוורץ בצער ש'גם אנו שגודלנו על הרחקות - יש הרבה דברים שהם בגדר דרכי אמורי וחוקות הגוי שנטמעו בתוכנו ואין איש שם על לב, עד שיבוא המורה לצדקה'...

בסי' מוד מעיר המחבר על מאמרו של הרב נקש שליט"א שנדפס ב'המעין' בעניין 'לא תשנא את אחיך בלבבך', ומקשר בין ביטול דין 'מורידין ואין מעלין' בימינו כפי שהכריע החזון איש - לביטול מצות השנאה לחוטאים, כי אין לטפח שנאה כאשר אין זקוקים לה לעשיית מעשה (בהמשך בסי' מח הוא משבח את הספר 'הגיוני תורה' של אותו מחבר, וגם עליו הוא מעיר כמה הערות). על מאמר אחר ב'המעין', בו הקשה ר' אליעזר דניאל יסלזון שיש סתירה לכאורה בין דברי הרמב"ם בסוף הל' שמיטה ויובל, מהם משמע שאין צורך למי שעוסק בתורה לדאוג לפרנסתו, לבין דבריו החריפים בנושא בהל' תלמוד תורה - משיב המחבר שאין כוונת הרמב"ם שהדבק בה' יקבל מתנות מהציבור, אלא שה' כביכול ערב בעדו שהוא ישיג את הדרוש לו, ואין כוונת הרמב"ם להתיר את מה שאסר במקום אחר.

חמשה חומשי תורה עם [אונקלוס, רש"י ושפתי חכמים ועם] **ברכת אשר,** הערות והארות על סדר הפסוקים ובעיקר על פירוש רש"י לתורה, מאת ר' אשר וסרטייל זצ"ל. מהדורה משפחתית. העורך: רפאל וסרטייל. **ספר במדבר.** ירושלים תשע"ג. 16+תנב+יג+55 עמ'. (0545-405618)

לפני שלוש שנים, בגיליון ניסן תש"ע (נ, ג) עמ' 105-106, כתבתי על הכרך הראשון של חומש 'ברכת אשר', על אישיותו המיוחדת של המחבר ז"ל ועל היצירה הנפלאה שיצאה מתחת ידו. נוסף להגדה של פסח ברכת אשר' שיצאה לאור לפני שנה הגענו כבר לכרך הרביעי של

הסדרה על התורה, וגם בה מפורזים אלפי קושיות ותירוצים, באורים והבהרות, הערות בעניינים שעומדים עליהם כל מפרשי התורה – ותשומת לב לנקודות מיוחדות שהעין, בדרך כלל, אינה שולטת בהן. נוסף לעריכה המוקפדת של העורך הנכד הרב רפאל, וטביעת ידיהם של כמה מבני המשפחה ועוזרים נוספים כדי שהספר יצא לאור כלול בהדרו, נתן העורך את תשומת לבו לכך שהדברים שליקט הסבא ייאמרו בשם אומרים. כך הוא מספר על חידוש שנמצא כתוב בכרטיסיו בשם רב פלוני בשמו של הרב סולובייצ'יק שהביאו לחיפוש מייגע, שבסופו התברר שהם נאמרו ונשמעו בשיחה אקראית של דברי תורה באירוח משותף בשבת במלון, ונכתבו מיד במוצ"ש בשם אומרים – שהיה מופתע אחרי שנים רבות לשמוע שדבריו מצוטטים בספר בשמו...

בסוף הספר נוספו נספחים: נוסח מגילת רות עם רש"י ושפתי חכמים, תולדות חייהם של כל אלו שמוזכר דבר בשמם בספר, ועוד. כן מובאת רשימת הפירושים ב'ברכת אשר' שיש בהם נסיונות למצוא שיטה פרשנית מסוימת בכתוב או במפרשים; כך תמה ר' אשר וסרטיל ז"ל על הדיבור המתחיל בפירוש רש"י על הפסוק (במדבר יט, כ) וְאִישׁ אֶשֶׁר יִטְמָא וְלֹא יִתְחַטֵּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִתּוֹךְ הַקָּהָל כִּי אֵת מִקְדָּשׁ ה' טִמָּא מִי נִדָּה לֹא זֶרֶק עָלָיו טִמָּא הוּא: ה"ה הוא המילים בראש הפסוק, למרות שהדרשה שרש"י מביא 'אם נאמר מקדש למה נאמר משכן' וכו' קשורה רק לסופו; ונשאר בצ"ע. וזו רק דוגמא אחת לדקדוק בפרטים הקטנים של לימוד החומש שהצטיין בו ר' אשר ז"ל; אמנם בספר כולו מובאים פירושים מגוונים, בהם רבים כאלו שעוסקים בגופי תורה, ואלו ואלו דברי אלוקים חיים...

יאיר נתיב. אסופת תקצירי מחקרים תשע"ב. אלקנה-רחובות, מכללת אורות ישראל, תשע"ג. 78 עמ'. (1800-500-210)

מחקרים במכללה להוראה אינם חלק אינטגרלי מלימודי ההוראה, אך ביצועם משדרג באופן משמעותי את רמתם המקצועית של אנשי הצוות ושל התלמידים. במכללת אורות ישראל המאוחדת, הקמפוס לבנים ברחובות (לשעבר 'מורשת יעקב') והקמפוס לבנות באלקנה, מעודדים ראשי המכללה בין השאר גם את המחקר האקדמאי בתחומי ההתמחות הרבים שבמוסד. תקצירים של כמה עשרות מחקרים שהתפרסמו בבמות שונות בשנתיים האחרונות מאת מרצים במכללה מובאים בחוברת זו, והם כוללים למשל מחקר על השפעת תוכנית התערבות להעשרת הזוגיות בקרב אסירים, על מציאות וחזון בחינוך הממלכתי דתי, על גילוי וכיסוי במשנת הרב קוק, על מיוחדות צרעת הראש ועל המימד הערכי והחינוכי שיש בהבנתה, על היחס בין הקבלה והמציאות במשנת רבנו הבן איש חי, 'למה שתק מרן?' – על יחסו של מרן הבית יוסף לסמיכה (הוא עצמו היה מן הנסמכים, אך הדבר כמעט שלא בא לידי ביטוי בכתביו!), על סימפטומים פוסט-טראומתיים אצל בני נוער מגורשי גוש קטיף, על המניין לבריאת העולם והתחלת השימוש בו (התפרסם ב'המעין' הקודם), ועוד רבים, כולם מתחומי מדעי היהדות, מדעי הרוח ומדעי החברה. השילוב בין לימוד מלאכת ההוראה במכללה למורים, וחיזוק ההשכלה התורנית והאקדמאית של הלומדים והמלמדים, בא במאמרים אלו לידי ביטוי במיטבו.

אות היא לעולם. דיני הכנה משבת לחול. קובץ תורני 'נר ישראל יעקב'. כתיבה ועריכה: גיורא ברנר. בית אל, בית מדרש גבעת אסף, תשע"ג. 47 עמ'. (052-7710173)

גבעת אסף היא הישוב'שכונה שנמצא סמוך לצומת ה'טי', בדרך לבית אל. במרכז השכונה

הזו, פיסית ורוחנית, נמצא בית המדרש, והרב ברנר הוא ראש בית המדרש. עוסקים בבית המדרש במשך כל היממה עשרות אברכים בהלכה ובאגדה, ובעיקר בעיון עמוק במסכת שבת בהדרת ראש הכולל שליט"א.

בקונטרס זה שני פרקים עיקריים – יסודות והגדרות איסור הכנה משבת לחול, ופרטי הלכות הכנה משבת לחול. כך למשל דן הרב ברנר בשאלה העתיקה אם מותר לישון בשבת על מנת להיות ערני במוצ"ש, ומסקנתו שמותר לעשות אך איסור לדבר על כך – אמירה בפיו שהוא עושה את המעשה לצורך מוצ"ש אינה ראויה, על פי הקביעה שמקורה בספר חסידים והובאה לדינא אצל הפוסקים האחרונים. זוהי הדעה האמצעית בין שתי דעות קיצוניות – דעת כמה אחרונים שאסור לישון בשבת לצורך מוצ"ש אפילו אם כוונתו לעשות במוצ"ש מלאכה המותרת בשבת, ודעת אחרים שאין בזה – אפילו לומר בפירוש שהוא ישן לצורך עשיית מלאכה האסורה בשבת במוצ"ש – שום איסור. אמנם לענ"ד חייבים לצרף את העובדה שגם שינה לצורך מוצ"ש מענגת באופן טבעי ומועילה להפגת העייפות דהשתא, וקשה לאסור דבר המסור ללב – אלא אם כן הוא אומר בפירוש שהוא ישן כעת שלא לצורך השבת אלא רק לצורך מוצ"ש... תחזקנה ידיהם ויתחזק לימודם של העוסקים במלאכת הקודש במקום הקדוש הזה.

סולם יעקב. אלון בכות, פרקי זיכרון, הגות ואסופת שירים, לזכרו של רבינו – ראש הישיבה הרה"ג יעקב הורוביץ זצ"ל. שמואל סרויה. אופקים, תשע"ג. 175 עמ'.

ג'סי הרב הורוביץ זצ"ל נלקח ממשפחתו ומתלמידיו לאחר מחלה ממושכת בראשית שנת תש"ע. בעשרות שנותיו כר"מ בנתיבות וכראש ישיבה באופקים הוא נגע עמוק בליבם של אלפי תלמידיו, ורבים מהם נבנו על ידו ממסד ועד טפחות, הפכו בעצמם לתלמידי חכמים, ותורתו ומוסרו והשקפותיו ודרכי חינוכו עוד בוערים בקרבם. אחד מהם, הרב סרויה מאופקים, חיבר חוברת ובה דברי זיכרון, הגות, שירה ורגש סביב רבו הגדול זצ"ל. הוא מזכיר את השילוב המיוחד שהיה ברב הורוביץ – תקיפות ורכות, מנהיגות ומתיקות, עמידה על דרישות עם חינוך לעצמאות, כשהכל רווי באהבת תורה ואהבת הבריות במידה עליונה. כך למשל עשרות רבות מתלמידיו של הרב זצ"ל מוכנים כמעט להישבע בנקיטת־חפץ שהם היו חביבים בעיניו ויקרים ללבו באופן מיוחד, חריג, הרבה מעבר לחבריהם – וגם רבים מחבריהם מרגישים כך, וכולם צודקים... המחבר מתאר את האישיות המגנטית שהייתה לרב זצ"ל, את זוויות הראייה הרבות שמהן אפשר היה להתבונן בו ומהן ניתן לתאר אותו, ואת שמחת החיים שקרנה ממנו – שבלטה שבעתיים כאשר היא באה מאדם מוכה ייסורים וחולי במשך מרבית שנות חייו.

חמישה פרקים בחוברת; היא פותחת בתיאור מרגש של ההלוויה והפרידה, וממשיכה בפרקים מפעליו המרובים של רבנו. הפרק הבא נקרא 'בדידי הוה עובדא' – לקט עובדות ותכונות ומעשים שאפיינו את הרב זצ"ל, וביניהם שפעם הוזמן המחבר עם משפחתו לליל הסדר אצל הרב זצ"ל והרבנית שתח', והסברי הרב ותיאוריו היו כמה מרתקים ומלבבים עד שגם הילד בן ה־3 לא נרדם עד שעה שתיים לפנות בוקר... בהמשך פרקי הגות לזכר הרב, שמסתיימים בהבעת אושר והודיה על חיים של תורה מלאי טעם ושמחה ושירה שיזכה להם המחבר בזכות הרב זצ"ל. חלקו האחרון של הספר הוא אסופה של כמה עשרות שירים מאת מחבר החוברת, שעצם כתיבתם ופרסומם גם הם נובעים ללא־ספק מכוונת־כוחו של הרב הורוביץ, שידע לפתח אצל תלמידיו את כוחותיהם הפרטיים והמיוחדים, כל אחד לפי

מידתו ודרכו. יישר כוחו של הכותב שליט"א, ותהי נשמתו של הרב זצ"ל צרורה בצרור החיים.

ערבות הדדית במבחן. הציונות הדתית בארץ ישראל לנוכח השואה. קובץ תעודות בתוספת מבואות והערות. חוה אשכולי-וגמן. רמת גן, אוניברסיטת בר אילן, תשע"ב. 561 עמ'. (03-5318575)

לאחר שפרסמה המחברת את ספרה 'בין הצלה לגאולה: הציונות הדתית בארץ-ישראל לנוכח השואה' (ידי-ושם תשס"ד), היא קיבלה על עצמה לקבץ את המקורות העיקריים של הנושא ולהציגם לעיני הציבור הרחב, בתוספת מבואות, הערות והשלמות. יתכן מאוד שהצגת העובדות כמו שהן תקטין את התמיהה על הפעילות המצומצמת-יחסית של היישוב בארץ בכלל וגורמי הציונות הדתית בפרט למעשי הצלה בזמן השואה, תמיהה שהציקה מאוד לרבים משארית הפליטה, ומעוררת סימני שאלה עד היום; מתברר שהייתה פעילות, שנערכה לעיתים במאמצים על-אנושיים, אבל היא הייתה רק טיפה אחת של הצלה בתוך ים של צרות. בולטת במבואות ובהערות העובדה שהמודעות ההיסטורית בציבור הציוני-דתי הייתה (ואולי עודנה!!) קטנה ביותר, ולכן לא נשארו כמעט ארכיונים מסודרים ולא נותר תיעוד מדויק של רוב האירועים; יתכן מאוד שהדבר נובע מסדר עדיפויות אחר בציבור זה, שמקדש את המעשה הרבה יותר מאשר את הדיבור והכתיבה עליו, ואף מתייחס בזלזול לתחומי הפרסום השונים וק"ו לפרסומת אישית. אולם יש קוץ באלה זה, כי כך לדורות נזכרים דווקא המעשים שעשו אחרים...

מאות המקורות והמכתבים והדו"חות, שמעולם לא קובצו ורובם מעולם לא נדפסו, מובאים בסדר כרונולוגי, מראשית המלחמה ועד סופה - תקופה של ארבע וחצי שנים. המכתב הראשון, מערב יום הכיפורים שנת ת"ש, נכתב ע"י הרב בר אילן נשיא המזרחי אל הרב הרצוג זצ"ל, ובו הוא מבשר לרב הראשי שהוקמה ועדה שתעשה ככל האפשר כדי לסייע להצלת רבני ויהודי ארץ פולין שנכבשה לפני שבועות מספר ע"י הגרמנים, והוא מבקש את סיועו של הרב לפעילות ועדה זו; המסמך האחרון הוא מזכר מחודש אייר תש"ה, ובו מעבירה ההנהגה הארצית של נוער המזרחי (נע"ם, המקבילה ה'עירונית' של תנועת בני עקיבא) לתשומת לבו של משה שרת, אז מנהל המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית ולימים ראש הממשלה, את ההחלטות המדיניות של התנועה שנתקבלו בוועידתה הארצית, ובו בין השאר קריאה לחרם על גרמניה, דרישה להקמת מדינה יהודית בארץ ישראל במהירות האפשרית, התנגדות מוחלטת לחלוקת הארץ (כשם שלא נוותר אף על אות אחת מתורת ישראל, כשם שלא נוותר אף על נפש אחת מעם ישראל, כן לא נוותר אף על שעל אחד מאדמת ארץ ישראל...), ועוד. וכרגיל - מפתחות מפורטים בסוף הספר מסייעים מאוד להגיע לכל נקודה בחומר החשוב הזה.

דרשות ר' זרחיה הלוי סלדין. ההדיר והוסיף מבוא והערות: ארי אקרמן. באר שבע, הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן גוריון בנגב, תשע"ב. עז+186 עמ'. (02-6783554)

בשו"ת התשב"ץ לרבי שמעון בן צמח דוראן (חי במיורקה ובאלג'יריה במאות י"ד-ט"ו) מוזכר 'הרב רבי זרחיה הלוי ז"ל' (אין להחליפו ברז"ה 'בעל המאור' שחי שנים רבות לפניו) שעבר בדרכו בעיר מיורקה, ופסק להחמיר שם בשאלה שהתעוררה אצל רבני המקום;

הרשב"ץ דוחה את דבריו בעניין זה בתקיפות. חוץ מכמה תשובות של הריב"ש המיועדות אליו לא ידוע עליו הרבה: הוא היה תלמידו של רבי חסדאי קרשקש, היה רב ורופא בכמה ערים בספרד, עסק בפילוסופיה, דרשנות, שירה וכן בצרכי ציבור, והיה מראשי המדברים בוויכוח טורטוסה עם הנוצרים (בשנים קע"ג-קע"ד) לצידם של רבי מתתיהו היצחרי, רבי יוסף אלבו ועוד.

ד"ר אקרמן הוציא לאור מכת"י ופרסם בספר זה תשע מתוך דרשותיו של רבי זרחיה, דרשות פילוסופיות קלאסיות, הכוללות הספד על רבו רבי חסדאי קרשקש, דברים על העולם הבא, על דת ואמונה ועל ענייני נדרים, וכן דיון בתוכנם של פסוקים בתנ"ך בגישה פילוסופית. הדרשות נמצאו בכתבי יד שונים, נעתקו והוגהו, ונוספו להן מקורות והערות. לדעת המהדיר דרשות אלו מיוחדות במינן, ושונות מדרשות אחרות של בני אותו דור בתוכנן ובצורתן. לספר נוספו מבוא מקיף המתאר את רבי זרחיה, את פעילותו ואת הגותו, ובאופן רחב יותר את אופייה של ההגות היהודית בספרד במאה השנים שלפני הגירוש.

שיבת ציון. ביאורים חידושים ועיונים בהלכות העתידות לבוא בעניני טהרה ובית המקדש; **טהרת הקודש**, דיני טומאה וטהרה במקדש בתרומה ובקדשים. יוסף דוב לובאן. ירושלים, תשע"ג. תרמ עמ'. (02-6250319)

ב'המעין' תמוז תשס"ו (מו, ד) עמ' 94 סקרתי את הספר 'שיבת ציון' על שלושת כרכיו שיצא לאור באותה שנה, ודיברתי בשבח המחבר, תלמיד חכם מעולה וצנוע משערי חסד שבירושלים, שנוסף לכל לימודיו הוא כמעין המתגבר, ומוציא לאור כרך אחר כרך של חידושים בכל חלקי התורה (רבים מספריו נסקרו על גבי גיליונות 'המעין' במשך השנים). אולם חביבים בעיקר ספריו העוסקים בהכנה לגאולה השלמה, ובהם ביאורים מעשיים למצוות הטהרה השונות, להכנת הפרה האדומה והטהרה בעזרתה בעז"ה בקרוב, ועוד. הרב לובאן לא שקט על שמריו, ולאחר שעברו שבע שנים הוא הוציא לאור עתה מהדורה חדשה ומתוקנת ומורחבת של הכרך העוסק בענייני טומאה וטהרה במקדש, ופנים חדשות באו לכאן. הפעם כלולים בספר גם הלכות איסור כניסת טמאים לבית המקדש, כללי טומאה בציבור, דרך ריצוי הציץ שבראש הכהן הגדול, הלכות משקין של בית המקדש, ועוד נושאים רבים. הוא מאריך מאוד בבידור עניין דרגות הטומאה - ראשון, שני, שלישי ורביעי בחולין ובתרומה ובקדשים, והוא מעיר בצדק שהנושאים האלו מפוזרים בכל הש"ס וכל לומד נתקל בהם מדי פעם, לכן חשיבותם רבה; ואכן כדאי שכל לומד יעשה בעניינם לעצמו 'סדר' פעם אחת ולתמיד...

שישה שערים בספר, נוסף ל'מילי דאגדתא' שפותחים אותו: איסור טומאת מקדש וקודשיו, האישים הטמאים, ביאת מקדש בטומאה, אכילת קדשים, עבודה בטומאה והתטמאות תרומה וקדשים. כל פסקה נפתחת בתמצית ההלכה, ואחריה מתקיים דיון, מתבררות השיטות ומוסקות מסקנות.

בעמ' רמ מביא הרב לובאן מחלוקת מעניינת בין הרמב"ם והגר"א: מצורע אסור בכניסה לא רק ל'מחנה ישראל' הרגיל שהוא ירושלים בחלקה המקודש, אלא גם לכל הערים המוקפות חומה מימות יהושע בן נון. וכאן נשאלת השאלה: האם מדובר באיסור זהה - או שיש כאן שני מינים של איסורים? לדעת הרמב"ם המצורע לוקה רק על כניסה לירושלים, ולדעת הגר"א הוא לוקה גם על כניסה לערים מוקפות חומה מימות יב"ן. אומר המחבר שיתכן שהמחלוקת שלהם היא אם איסור הכניסה של המצורעים למחנה הוא איסור עצמי ככל האיסורים - או שהוא פרט באיסור טומאת מחנה שכינה. לפי הרמב"ם 'ולא יטמאו

את מחניהם' נאמר דווקא במקום שבו נמצא מחנה שכינה, ושאר ערים המוקפות חומה מזמן יב'ן הינן 'מחנה ישראל' - אך לא קשורות ל'מחנה שכינה', ולכן האיסור קיים אך לא לוקים עליו. דרך אגב, כידוע היום רק ירושלים היא עיר מוקפת חומה מזמן יב'ן בוודאות, אך הרבה מקומות בארץ ישראל נמצאות במעמד זה רק מספק; כרגע הנפקא-מינה היחידה לכך היא קריאת המגילה בי"ד או בט"ו, כאשר בכל ספק משמעותי נוקטים רוב הפוסקים לפי הכלל י"ד זמן קהילה לכל הוא' וקובעים שהקריאה רק בי"ד, ובט"ו למחמירים בלבד; אולם ברגע שיחזרו לאיתנם דיני צרעת ומצורע (ואין צורך בבנין המקדש בשביל זה!) - תהיה לשאלה זו חשיבות קריטית. ואכמ"ל.

הכמות והאיכות של עבודותיו של הרב לובאן מתאימות לביצוע ע"י צוות שלם, אך כולם מעשה ידיו של איש אחד, מוכשר וחרוץ, שאין לו בעולמו אלא ד' אמות של תורה והלכה בלבד. ברכותיי לידידי הרב יוסף לובאן שליט"א; שיזכה להוסיף עוד תורה וקדושה וטהרה בעם ישראל, ויהי רצון שיהיה ספר זה עזר לפסיקה הלכה למעשה בקרוב, בביאת הגואל במהרה בימינו.

קבץ על יד. דברים שבכתב היוצאים לאור בפעם הראשונה. סדרה חדשה, ספר כא (לא). ירושלים, מקיצי נרדמים, תשע"ב. 353 עמ'. (02-6797942)

קבצי 'קובץ על יד' דומים בעיניי תמיד לכמעין שמורת-טבע של מדעי היהדות הקלאסיים, בצורה המיוחדת, הפדנטית והאלגנטית, שבה הם נדפסים, ובתוכן המיוחד המובא בהם פעם אחר פעם. בקובץ זה שבעה חיבורים קצרים: 'מתשובות רבנו יוסף מיגש מן הגניזה הקהירית', 'מחרוזת שרי צימודים לרבי ברכיה הנקדן', 'השאלה והתשובה' לרבי יהודה אבן רוקש, כתבים פילוסופיים של רבי שמריה האקריטי, 'פרי הגן' לרבי שלום בן רבי יוסף ענבי, פירושו של רבי יצחק אבוהב למידת קל וחומר, וקונטרס 'פרק בשיר' לרבי יהושע בנבנשת.

ולפי הסדר: רק מעט יחסית מתורתו של ר"י מגש הגיע אלינו. ספר תשובותיו נדפס לראשונה בסלונקי תקנ"א ובו ריד סימנים, כשהן פגומות, מתורגמות, קטועות וחסרות, ובמקביל חלקן כפולות וזהות. במשך השנים נתפרסמו תשובות חדשות שלו מכת"י, ובשנת תשנ"א הוציא לאור הרב שמחה חסידה מהדורה חדשה ומתוקנת של תשובות הר"י מיגש ובה בס"ה רלז סימנים. פרופ' תא-שמע ז"ל קבע בזמנו שלמיטב הידוע לו לא קיימות עוד בכתבי היד תשובות נוספות של ר"י מיגש, אולם לאחר מחקר מדויק והשוואת תכנים התברר שכמה דפים מגניזת קהיר מכילים חלקי תשובות של ר"י מיגש בלשון המקורית - בערבית, ונראה שתורתו של ר"י מיגש הגיעה עוד בחייו גם למצרים הרחוקה. התשובה הראשונה כבר נדפסה בתרגומה בספר השו"ת הנדפס, וכאן היא נמצאת בלשונה המקורית; בקטע השני נמצאה בכתב היד רק השאלה הארוכה העוסקת בענייני נישואין, אך התשובה לא הגיע אלינו. הדברים מועתקים בדקדוק, מתורגמים ומוגהים, ונותנים תקווה לכך שתשובות נוספות של ר"י מיגש יימצאו באוצר הגדול של כתבי הגניזה, שהדרך רחוקה עדיין עד שימוצו עד תום.

רבי ברכיה הנקדן היה חכם צרפתי בן המאה הי"ב, שמוכר בעיקר בזכות 'משלי השועלים' שחיבר, שהיא היצירה המפורסמת מבין כתביו. אולם הוא כתב חיבורים רבים, בהם פירושים על ספרי המקרא, דברי מוסר וכתבים מדעיים, וכן תרגם יצירות מדעיות רבות מלטינית ללשון הקודש. הוא עבר לפרובנס והושפע מחכמיה, ובין השאר שלח ידו בשירה, שחלק ממנה מתפרסם כאן. 'צימודים' הם קישוט ספרותי המבוסס על צמד של מילים

דומות בצלילן ובכתיבתן אבל שונות במשמעותן, ו'צימודים שלמים' הן מילים זהות לחלוטין בהגייתן ובכתיבתן. רבי ברכיה הוסיף בכישרונו הגבולה נוספת - סדר א"ב, שיר לכ"ב אותיות ובנוסף לאותיות שמו, כאשר כמובן גם תוכן השיר צריך להצדיק את קיומו. כאן מדובר בשירי הגות, והנה דוגמא לכמה מבניהם: 'אני בא לקיצי, בגדיי **לבנים**, למיזם בראשי קווצות **לבנות** / בעודי מדבר, מצווה **לבנים**, קנות בין, ולקנות אנשים **לבנות**' (בגדיי לבנים - צבעם לבן; מצווה לבנים - לבניי. קווצות לבנות - צבען לבן; לקנות אנשים לבנות - למצוא שידוך לבנותי. [בין - בינה]). דוגמא נוספת: 'ולי בני הלום **קרב**, שמע לאב יצו **בתום** / בבוא לקץ - כוס **קרב**, מאס רכוש לבד **בתום**' (הלום קרב - התקרב; לקץ כוס קרב - לעת סוף גורל מלחמת החיים [=סוף החיים]). יצו בתום - בסוף חייו; רכוש לבד בתום - רק רכוש שנרכש ביושר, בתמימות. ועוד אחד: 'כאשר לבי יערום **ערום**, לחטוא - אדע סופי **שמה** [=שממה] / מכאן אם אצא **ערום**, גם ערום חיש אשוב **שמה**'... זהו פשוט מעשה להטיס ספרותי.

ועוד חמישה חיבורים קצרים: 'השאלה והתשובה' לרבי יהודה בן רבי בנימין אבן רוקש היא חיבור לא ידוע של מחבר כמעט-שלא-ידוע שחי כנראה במאה הי"ד, העוסק בתורת הנבואה; הכתבים הפילוסופיים של החכם הביזנטי בן המאה הי"ד רבי שמריה האקריטי (שלושה חיבורים קצרים - ספר אמציהו, ספר המורא וקונטרס הראיה על הישאוות הנפש) יוצאים לאור על פי כתבי יד עם מקורות והערות מפורטים; עוד חכם ביזנטי בשם רבי שלום בן רבי יוסף ענבי בן המאה הט"ו מובא כאן חיבורו העוסק בפרשנות מקרא בגישה פילוסופית; פירוש על המידה 'קל וחומר' מן המידות שהתורה נדרשת בהם מאת רבי יצחק אבוהב השני בן המאה הט"ו (להבדילו מרבי יצחק אבוהב מחבר 'מנורת המאור' שחי כמה וחמישים שנה לפניו), מבני חוגו של רבי יצחק קנפנטון 'גאון קשטיליה' בדור שלפני הגירוש - משום-מה היה חביב באותו דור הדיון והפירוש של כללי ההלכה, וכמה חיבורים בדפוס ובכתבי יד עוסקים בנושא מחכמי אותו זמן ואותו מקום; והאחרון: קונטרס 'פרק בשיר' מאת רבי יהושע בנבנשת מחבר 'שדה יהושע' על הירושלמי (מאיסטנבול בראשית המאה הי"ז), ובו מדריך לדרך הכתיבה, החרוזה והשיקול של השירה העברית. אף אחד מהחיבורים האלו אינו 'חי הנושא את עצמו', מדי קונטרס או מאמר יצא - ולידי חיבור שלם לא הגיע, וספק אם היה יוצא לאור אלמלא קיומה של הבימה החשובה 'קובץ על יד' של 'חברת מקיצי נרדמים', שממשיכה להתקיים וליצור בדחיפתו הנמרצת של פרופ' שמחה עמנואל, 'מזכיר הכבוד' של החברה.

חבל נחלתו. מאמרים ותשובות בדיני תורה. חלק שלושה עשר. מאת יעקב

אפשטיין. [שומריה, תשע"ג]. 327 עמ'. (emuna54@netvision.net.il)

נ"ט סימנים בכרך 'השנתי' החדש של 'חבל נחלתו', השלושה עשר במספר. המחבר מתלונן בהקדמתו שבחלק גדול מהנושאים שבהם הספר עוסק הוא הספיק רק 'לגעת', והרבה בירורים נשארו פתוחים ולא גמורים, 'ומה שהלב חושק לברר וללמד הזמן עושק... שני הצדדים [הרצון הרוחני והצורך הגשמי] נאבקים בתוכו כל ימי חייו, ומעלים אבק עד כסא הכבוד' וכו'; אולם לא נראה שהמאמרים שבספר זה פחותים באיכותם ממאות המאמרים שבכרכים הקודמים. הכרך פותח בשני מאמרים בעניין 'העוסק במצוה פטור מן המצוה': הראשון מברר האם למצות יישוב ארץ ישראל יש גדר מיוחד בנקודה זו, כשלדעת המחבר מצות יישוב א"י אינה פוטרת בדרך כלל קיום מצוה אחרת, משום שיישוב הארץ היא מצוה הנלווית לכלל השהות והמעשים של אדם מישראל בא"י והיא מתקיימת בכל רגע ורגע, ולכן

לא ניתן לדרגה ולפרטה ולומר שפעולה זו מתוך פעולותיה פוטרת מצוות אחרות ופעולה אחרת אינה פוטרת, והרי אין סברא שאדם החי בארץ יהיה פטור ממצוות אחרות כל ימיו... בפרק השני מברר הרב אפשטיין האם מי שפרנסתו מקיום מצוה מסוימת, כגון אדם המועסק בשכר בחברה קדישא, קיים לגביו דין 'העוסק במצוה' או לא, והוא קובע שזו מחלוקת אחרונים (בעיקר המג"א מול הנצי"ב), שישנן ראיות משמעותיות לכל אחד מהצדדים, ושקשה להכריע בדבר.

סימן ח עוסק בשאלה עדינה ורגישה: מהי הגדרת ה'נס' של מי שהיה במחנה ריכוז וניצל? האם כאשר אותו ניצול לא חווה נס גלוי מדובר על מעשה טבעי של הצלה - או שכל מי שניצל ממקום שרוב השוהים בו מתו במיתות משונות נחשבת הצלתו מכל-מקום לנס? בזה נחלקו המחבר והרב יעקב אריאל שליט"א, שכדרכו עבר על הספר והעיר עליו את הערותיו (כמו גם הרב אביגדור נבנצל שליט"א): הרב אפשטיין טוען שכל עוד מדובר בשרשרת של מקרי הצלה טבעיים, שאף אחד מהן לא ניתן להגדירו כנס היוצא מגדר הטבע - אין לו לניצול עצמו וגם לא לזרעו לברך 'ברוך שעשה לי נס' (או 'לאבי נס') כשהם מבקרים בשרידי מחנה הריכוז בו שהה אותו ניצול וממנו שרד; אולם הרב אריאל חולק בתקיפות, ואומר שמי שרבותו מתו סביבו ממגפות ומיתות משונות אחרות, ושעל כל מעשה או מחדל קטן יכלו הרשעים ח"ו להורגו בכל עת ובכל שעה - אי אפשר להגדיר את שרידתו כ'שרידה בדרך הטבע', ולכן כל מי שניצל לבסוף ממקום כזה בוודאי שנעשה לו נס, ויש לו ולזרעו לברך בשם ומלכות 'ברוך שעשה לי [או לאבי] נס במקום הזה'. הוא מוכיח זאת מתפילות ההודאה בחנוכה ופורים, שגם הם לא תוקנו למעשה על ניסים גלויים - אלא על הצטברויות מדהימות של 'ניסים' קטנים שכל אחד מהם בדרך כלל לא חרג מגדרי הטבע, אבל כולם ביחד מעידים על הנהגה על-טבעית של הקב"ה המחייבת הודאה וברכה. דבריו של הרב אריאל שליט"א נראים מאוד בעיניי הקטן; אמי מורתי שתח', ניצולת שואה בעצמה, שיננה לנו מקטנותו שאין ניצול שואה אחד שאינו חי בניסים, אין אחד ששרד את התופת בלי ששרשרת מקרים פלאיים קרו דווקא לו - ולא לאחרים שהיו במצב דומה, ועל כן בוודאי שיש לו להודות על כך שדווקא אותו החליט ריבונו של עולם, הקוצב חיים לכל חי, להשאיר בחיים בניגוד ל'דרך הטבע' באותה תקופה נוראה.

בסימן יג דן הרב אפשטיין בשאלה עתיקת יומין: האם יש מקום גם לאשכנזים לסמוך לכתחילה על היתרים, כנותן טעם לפגם או נ"ט בר נ"ט, בהכנת מאכלים לפסח? המחבר פורש על פני תריסר עמודים את תמצית הסוגיא ודעות הראשונים וגדולי האחרונים, וכדרכו הוא מקפיד לצטט את המקורות בלשונם כשהוא מוסיף להם הסברים, דברי קישור, הערות ודברי סיכום. מסקנתו: למרות שגדולי פוסקי ספרד כתבו למשל 'המנהג פשוט בקושטא ובכל המקומות הללו לאכול בפסח המרקחות של כל ימות השנה, שסתם כלים אינם בני יומן' (ור"ח בנבנישתי ב'שיירי כנסת הגדולה') - הפוסקים האשכנזים, מסיבות שונות, אינן מקילים בזה, לא בעבר ולא בהווה.

סימן מא עוסק בשאלה עקרונית וגם מעשית: מתי האדם יודע בוודאות שכבר קיים את מצות פריה ורביה? הרי עצם זה שיש לו בן ובת אינו מספיק, כי אולי ח"ו יתברר שבדורות הבאים אין לו מצאצאיו זכר ונקבה שנולדו מבן ובת, ואז לפי חלק מהשיטות לא קיים את המצוה למרות שיש לו צאצאים רבים, ובלשונו של המחבר (עמ' 245): 'עולה שקיום מצות פו"ר מתברר רק אחרי שנים מרובות מאוד'... והוא מוסיף: 'מכאן נראה עד כמה חשוב להקים משפחות גדולות ומרובות בילדים, ומי שמוליד רק בן ובת - מצוותו תלויה עוד שנים ארוכות, האם זכה לקיים מצוה זו - או שבעתיד יתברר שלא זכה ח"ו; אמנם 'אונס רחמנא

ישועת דניאל. על שו"ע או"ח, עיונים ופסקי הלכות לפי סדר שו"ע ומשנ"ב. הלכות בציעת הפת, דיני סעודה, ברכת המזון, דיני זימון, ברכת הפירות. דניאל יהושע גולדשמידט. מודיעין עילית, תשע"ג. שני כרכים. (9740221-08)

על שני הכרכים הראשונים של 'ישועת דניאל' כתבתי בהרחבה לפני למעלה משלוש שנים (על הלכות בין המצרים ועוד בגל' טבת תשס"ט [מט, ב] עמ' 102-103, ועל הלכות צדקה ומעשר כספים בגיליון תשרי תש"ע [ג, א] עמ' 112-113). סיימתי את הסקירה שם בהנחה 'שספר זה פותח סידרה של ספרים כמתכונתו בענייני הלכה שונים, וישר כוחו של הרב המחבר שליט"א על העבר ועל העתיד', וידעתי מה ניבאתי... שני הכרכים שלפנינו עוסקים בסימנים קסז-ריב בשו"ע או"ח, ושניהם מלאים וגדושים, מסודרים וממופתחים (והיות ושני הכרכים עוסקים בעניין אחד, והרבה הלכות נמצאות - או עשויות להימצא - גם בכרך זה וגם בזה, טרח המחבר להכניס לסופם של שני הכרכים את המפתח השלם לשני הכרכים, וישר כוחו! אולם לענ"ד לכתחילה היה עדיף במקרה כזה שגם מיספור העמודים בכרך השני ימשיך את הכרך הראשון).

לגבי המנהג שהמזמן מבקש רשות לברך מבעל הבית ומהכהנים בלשון 'ברשות' וכו' מעיר המחבר בשם המ"ב (סי' קצב הע' 28 [עמ' ט]) שלא מועיל לומר 'ברשות הכהן' אם לא נתן לו הכהן בפועל רשות (ומסתמא שלכו"ע מספיקה הסכמה ברמז, כמו הנעת ראש וכד'); ואמנם יש אחרונים שסוברים שניתן לומר בזה 'שתיקה כהודאה', שהרי אם אין הכהן מסכים שאחר זמן יש לו למחות. ואם בעל הבית מזמן - מסתפק המ"ב בשער הציון אם הוא צריך לבקש רשות מהכהן האורח או לא, אבל מעיר המחבר שלדעת הרב מבוטשאטש ב'עזר מקודש' פשוט שלגבי בעל הסעודה אין שייך 'וקדשתו', כי מצוה בו יותר מבשלוחו. בהמשך מעלה המחבר ספק מעניין: האם כשהאב אורח אצל בנו צריך הבן את רשות האב כדי לזמן? והוא נוטה לפשרה: אין צורך לבקש את רשותו, אבל כדי לכבדו יאמר 'ברשות אבי מורי', כמקובל. ומענין לענין הוא מעיר שלגבי מצות ההסיבה בליל הסדר כתוב בפוסקים שמסתמא האב מוחל ומתיר לבנו שאצלו להסב, אך אם האב אורח של בנו ייתכן שאין כאן רק 'מסתמא' אלא שמו הדין הבן צריך להסב; אך דעת הרב גולדשמידט היא שאין לחלק, ויוצא אם כן חידוש שאם האב מקפיד משום-מה - לא יסב הבן בנוכחות אביו למרות שהבן הוא בעל הבית! נדיר מאוד שאב יקפיד על כך, ולכן אין בזה מנהג שאפשר להכריע ספק זה על פיו. ועוד הערה בעניין ליל הסדר נמצאת בסימן שאחריו, סי' קצג סע' א (ישועת דניאל סע' ח תת-סעיף ב, עמ' כה, בשם המ"ב): הדין שמצוה לחזר אחר זימון בליל הסדר יותר מכל השנה הוא דווקא לגבי אמירת ההלל, שם צריך להשתדל שיהיה אחד קורא ולפחות שני גברים עונים ב'הודו' ועוד, אך לגבי ברכת המזון אין הבדל ברמת החשיבות בין ליל הסדר לשאר הסעודות.

עוד הערה הקשורה לליל הסדר נמצאת בסימן רג סע' ו (ישועת דניאל סע' יג [א] והע' 38, עמ' קנב): מה מברכים על חריין, המכונה בטעות 'חזרת'? המחבר מביא את המ"ב ופוסקים אחרים שמחמת חריפותו מברכים עליה 'שהכל' ולא 'בורא פרי האדמה', או אפילו שאין מברכים על אכילתו כלל אם אין דרך לאוכלו כפי שהוא. ובליל הסדר כותב המ"ב 'מדחייב רחמנא לאוכלו בלילה הזה הוי כאכילה חשובה, דהא אחשביה רחמנא לאוכלו כמות שהוא, ועל כן יש לברך עליו ברכה הראויה לו דהיינו בורא פרי האדמה'. על זה יש להעיר שמקובל היום שרחמנא לא חייב כלל לאכול חריין, ושורש חריף זה היה רק תחליף מרחיף לאבותינו באירופה שלא זכו שתהיה חסה מצויה להם בימי האביב; ולפי זה אולי מי שאוכל את החריין היום כמרור רק מפני שכך היה מנהג אבותיו, אולי לא קיים לגביו דין 'אחשביה'

לעניין זה? אולם לכאורה דין 'אחשביה' תלוי בדעת האדם, ואם הוא אוכל את החרין כפי מנהגו בליל הסדר הרי החשיב אותו כ'מרור' גם אם מקובלת עליו הכרעת רוב-ככל הפוסקים שהחסה היא החזרת האמיתית. בכל אופן יש להעיר שה'חזרת' שקונים או מכינים היום, שרובה סלק אדום ומיעוטה חריין חריף, בוודאי שאפשר לברך עליה 'בורא פרי האדמה' ללא ספק.

וכל זה רק מעט מזעיר מהחומר העצום שנמצא בשני כרכים אלו. ייש"כ של הרב המחבר, רב הקהילה ה'אשכנזית' כמנהג קהילות גרמניה במודיעין עילית, וברכת הצלחה לכרכים הבאים של יצירה זו.

טללי חיים. מבואות ושערים לפנימיות התורה ולעבודת ה'. שיחות וממדי עומק סביב מועדי השנה שנאמרו על ידי הרב חיים כהן שליט"א ('החלבן'). **סוכות - ביאורים והתבוננויות בסודות הסוכה והלכותיה.** נכתב בשיתוף עם הרב ראובן ששון. רמת השרון, הוצאת ישיבת רמת השרון, תשע"ב. (תרסח עמ'). (052-6305041) מרוב 'בבות' וצדיקיתקשורת נעלמים לעיתים מן העין ואף מעוררים רתיעה-מסוימת צדיקים אמיתיים לא-קונוונציונליים. אחד מהם הוא רבי חיים ב"ר עזרא כהן שליט"א, תלמידים של מקובלים ירושלמים, שכיניו 'החלבן' נובע מעבודתו רבת השנים לפרנסתו ב'מחלבות דשן' בת"א המייצרות גבינות ושאר מוצרי חלב. אישיותו המיוחדת, הנהגותיו הלא-מצויות, וידיעותיו הנרחבות בנגלה והמופלגות בנסתר, עשוהו לאבן שואבת למבניני עניין וחפצי-סוד; בדרך-לא-דרך נוצר קשר הדוק ונאמן בין-השאר בינו לבין הישיבה החדשה והמיוחדת ברמת השרון, בראשות הרב ראובן ששון ובנשיאות מחותני הרב נחום רכל שליט"א. בהמשך נאספו ע"י ראש הישיבה וחברים מקשיבים מבני הישיבה שיעוריו, תורותיו ואמרותיו של הרב כהן, נערכו ועובדו, והובאו לפני חפצי-תורת-אמת בכמה וכמה כרכים שכבר ראו אור על התורה ועל המועדים (בקרוב גם על חג הפסח), בלוויית נספחים חשובים ומפתחות מפורטים.

כך נכתב בספר (עמ' לט-מ) בעניין הקשר בין מצוות החג לבין קרבנותיו: 'הקרבות הם ממש הלב והשורש של כל המשכת האלוקות לעולמות, ובמובן זה עיקר החג ושורשו הוא בסוד הקרבן שלו, שהוא הפרי היקר והנעלה שנעשה בבחינת הארת החג, ונמשך ונתקן באמצעות הקרבן... כלל ישראל התאחדו בעבודת הקרבן בבית המקדש, בסוד קדושה, וממנה המשיך כל אחד את פעולתו בבחינת המצווה. ובאמת הקדושה שייכת לכלל, כמו שמוצאים אנו שרק בעשרה יש קדושה, ונקדשתי בתוך בני ישראל, בסוד כל בי עשרה שכינתא שריא' וכו' וכו'.

ועוד שם (עמ' פח): 'והנה נמצא קשר הדוק דבוק ומאוחד בין החודש השביעי ובין הפסח, ששניהם ממש שייכים לאותה בחינה ומדרגה רוחנית, אלא שהפסח הוא בבחינת המדרגה הראשונית, לפני הנפילה בעגל, ואילו החודש השביעי הוא בבחינת תיקון המדרגה הזאת, לאחר שנתקלקלה בעגל. ובאמת גם הפסח הוא בבחינת תיקון, אלא שהפסח ושעבוד מצרים מכיוון לתיקון חטא אדם הראשון, ואילו החודש השביעי מכיוון לתיקון חטא העגל. ובאמת שני חטאים אלו אחד הם, ובחינה אחת להם כנודע. ונמצא שבאמת הפסח והחודש השביעי אחד ממש הם, ולכן שניהם נקראו ראשים ראש השנה ופסח, האחד בסוד ראש השנה במחשבה והשני בסוד ראש השנה במעשה'...

לכל נקודת סוד בספר מובא מקורה בספרי גדולי המקובלים, וגם סוגיות תלמודיות לא נפקדות בחיבורים אלו. סדרה מיוחדת מפיהם ומעטם של אנשים מיוחדים מאוד.